

IMOM MARG'INONIY HAYOTI VA UNING "HIDOYA" ASARI HAQIDA

Isomiddinov Javohir Soibjon o'g'li
Samarqand Hadis ilmi maktabi talabasi.

Ma'lumki, Islom dini diyorimizga kirib kelishi bilan har sohada taraqqiyot rivojlanib ketdi. Xususan, Mavorounnahr o'lkalarida barcha ilm jabhalarida minglagan yetuk olimlar yetishib chiqdi. Tibbiyot, handasa, shariyat, astronomiya, mantiq, fiqh, hadis, tafsir, kalom va boshqa ilmlarda zabardast bo'lgan ulamolarimiz butun dunyoga ustozlik darajasiga chiqishdi. Boshqa diyorlardan bizning yurtlarga juda ko'plab ta'lim oluvchilar juda ko'p edi. Yurtimizdan chiqqan ulamolar esa shu darajadi ko'p bo'lganki, ularni sanab adog'iga yetish mushkul ish hisoblanadi. Ularning qoldirgan beqiyos asarlari hali hanuzgacha o'rganiladi va hatto hozirgi oliy o'quv yurtlarida va ba'zi chet universitetlarida o'rgatiladi ham. Hozir ana shunday ulug' allomalardan biri bo'lgan 12 asr da yashab o'tgan buyuk olim faqih Burhoniddin Marg'inoniy rohmatallohi alayh va u kishining "Hidoya" asari haqiida ozroq so'z yuritamiz. Zero, mana shunday buyuk bobokalonlarimizni tanib, qoldirgan bebaho asarlari bilan tanishsak maqsadga muvofiq bo'lib ularning qilgan say-harakatlarini behuda ketmagan bo'lar edi.

Ismi va nasabi.

Mashhur "Hidoya" asari bilan tanilgan shayxul Islom buyuk Imom Burhoniddin Marg'inoniy ning to'liq ismlari Abu Hasan Ali ibn Abu Bakr ibn Abdul Jalil ibn Xolil ibn Abu Bakr Farg'oniy bo'lib, nasablari hazrati Abu Bakr Siddiq roziyallohuğa borib taqaladi. O'zlari juda taqvodor, ibodatli faqih, usuliy olim va bundan tashqari boshqa ilmlarda ham mohir bo'lgan.

Tug'ilgan joyi, ulg'ayishi va ilm talab qilishlari.

Imom Marg'inoniy hijriy 511-yil (milodiy 1123-yil) Rajab oyining 8-kuni asr namozidan keyin Marg'ilonning Rishton tumanida tavallud topgan. Imom Marg'inoniy ilmiy muhit bo'lgan oilada dunyoga keldi. Otasi va bobosi ul zotni ilm talab qilishga udashar edi. Yoshlik chog'larida otalaridan dastlabki ilmlarni oldi. Bobosi Umar ibn Habib nevarasiga fiqh va xilof masalalarini hali balog'atga yetmasdan turib o'rgatardi.

Hadislarni shahridagi Soid ibn As'ad Marg'inoniy kabi zabardast ulamolardan eshitgan. Bobosi vafotidan so'ng Ziyod ibn Ilyos Abul Maoliy huzrida fiqh va xilof masalalarini ta'lim olishni davom ettirdi. Keyin ilm talabida Marvga safar qildi. U yerda Shayx Muhammad ibn Abdulloh Kushmihiy bilan uchrashib huzurida sahihi Buxoriyning aksar qismini o'qidi. Shayx qolgan qismiga ham ijoza berdi.

Bundan tashqari Imom Marg'inoniy Samarqandga ham safar qildi. U yerda o'z davrida mavorounnahrda hanafiy mazhabining shayxi bo'lgan Ali ibn Muhammad Isbijobiy huzuriga borib fiqh ilmini chuqur o'zlashtirdi. Keyin Nasaf shahriga rihlat

qilib Umar ibn Muhammad ibn Ahmad Nasafiy bilan ko‘rishdi va u kishidan ta’lim oldi. 544-hijriy sanada Haj ziyorati uchun Baytullohga safar qildi. Haj amallarini tugatib Madinayi Munavvaraga keldi va u joyda ustozlaridan biri bo‘lmish Umar ibn Abdul Mo‘min Balxiy bir muddat birga bo‘ldi.

Ustozlari.

Burhoniddin Marg‘inoniy imom Abu Hanifa rohimahulloh mazhabining mashhur shayxlari va ko‘zga ko‘ringan imomlaridan fiqh ilmini o‘zlashtirdi. Ulardan ba’zilarini aytib o‘tamiz:

1. " Xulosa" kitobi muallifining otasi Ahmad ibn Abdurroshid ibn Husayn Buxoriy
2. Shayxul Islom Abul Hasan Ali ibn Muhammad ibn Ismoil Isbijobiy Samarqandiy
3. Najmiddin Abu Hafs Muhammad ibn Ahmad Nasafiy Hanafiy Samarqandiy
4. Abul Maoliy Qoys ibn Is'hoq ibn Muhammad Marg‘inoniy.
5. Minhajush-sharia Muhammad ibn Muhammad ibn Hasan
6. Alloma Abu Rizo Sadiduddin Muhammad ibn Mahmud ibn Ali Taroziy.

Shogirdlari.

Imom Marg‘inoniy juda ko‘plab shogirdlar yetishtirgan. Ular keyinchalik fatvo, tadris va ilmning boshqa jabhalarida yetuk mazhab ulamolari bo‘lib tanilishdi. Ulardan:

1. Uch O‘g‘illari Imodiddin ibn Ali ibn Abu Bakr ibn Abdujalil Farg‘oniy Marg‘inoniy, Nizomiddin Umar ibn Ali ibn Abu Bakr ibn Abdujalil Farg‘oniy Marg‘inoniy, Abul Fath Jaloliddin Muhammad ibn Ali ibn Abu Bakr ibn Abdujalil Farg‘oniy Marg‘inoniy
2. Shamsul aimma Abul Vajd Abdusattor ibn Muhammad Kardariy
3. "Ta'limul mutaallim" kitobi sohibi Burhonul Islom Zarnujiy
4. Husayn ibn Ali ibn Hajjoj
5. Qozi Imom Umar ibn Mahmud ibn Muhammad
6. Zayniddin Muhammad ibn Abu Bakr
7. Qozi Muhammad ibn Ali ibn Usmon Samarqandiy
8. Majduddin Muhammad ibn Mahmud ibn Husayn Usturshiniy
9. Jaloliddin Mahmud ibn Husayn Usturshiniy.

Ulamolarning ul zot haqida aytgan so‘zlari.

"Hidoya" kitobi sohiblariga o‘z asri va keyingi davrlarda yashab o‘tgan ko‘plab ahli ilmlar maqtovlari aytib madh etishgan. Ham asrlari bo‘lgan mashhur faqihlar: Qozixon Hasan ibn Mansur, Imom Ahmad ibn Muhammad ibn Umar Attoniy, "fatovoi zohiriyya" va "favoidu zohiriyya" kitoblari muallifi Shayx Zohiriddin Buxoriy, "muhitul burhoniy" hamda "zaxira" kitoblari sohibi Burhoniddin Mahmud ibn Ahmad

ibn Abdulaziz kabi zotlar Imom Margʻinoniyning fazilati va ilmda peshqadam ekanligini eʼtirof etishgan.

Ibn Mustavfiy nomi bilan mashhur boʻlgan alloma Muborak ibn Ahmad Rahmiy Irbiliy oʻzlarining "Tarixu Irbil" nomli asarida Imom Margʻinoniyning quyidagicha sifatlaydi:

U hanafiylarning ulugʻlaridan, hofiz, mufasssir, muhaqqiq, adib va mujtahid boʻlgan. Uning bir qancha asarlari bor boʻlib, eng mashhurlari "Bidoyatul muhtadiy" va uning sharhi "Hidoya" kitoblari.

Imom Qurashiy "Javohiri muziya" kitobida lugʻat va nahv olimi imom Jamoliddin ibn Molik Muhammad ibn Abdullohdan quyidagilarni naql qiladi:

"Hidoya" muallifi Imom Margʻinoniy sakkizta ilmni bilar edi.

(Ular: Qurʼon va sunnat, ijmo, aql va qiyos, had va burhon, nahv, sarf va lugʻat, nosix va mansux, sababi nuzul, jarh va taʼdil va roviylarni bilish ilmlari).

Imom Qurashiy oʻzlari esa yuqoridagi asarlarida Margʻinoniyning quyidagicha vasflaydi:

Ul zot imom, faqih, usul olimi, hofiz, muhaddis, mufasssir, barcha ilmlarni jamlovchi, hamma fanlarni puhta oʻzlashtirgan, muhaqqiq, munozara ilmida daqiq olim, zohid, parhezkor, fozil, mohir adib va shoir boʻlgan. Ilm va adabiyotda uning tengi yoʻq. Xilof, jadal va munozara ilmlarida kuchli olim boʻlgan. Hanafiy mazhabida uzun quloq sohibi va qavllarda birini ikkinchisidan tarjih qila oladigan mujtahid boʻlgan.

Odob-axloqlari.

Imom Margʻinoniy zohid, taqvdor, koʻp ibodat qilar, koʻpincha roʻzador boʻlar edi. Rivoyat qilinadiki, "Hidoya" asarini 13 yilda yozib tugatadi. Ana shu vaqt mobaynida doim roʻzador boʻlgan. Lekin roʻzadorligini birov bilishini hohlamagan. Hodimi taom olib kelsa yashirincha talabalariga berib yuborar edi. Hodim esa buni bilmas, taomni shayx oʻzi yedi deb oʻylardi. Mana shunday taqvolari va ixloslari barokotidan yozgan "Hidoya" asari ulamolar orasida qabuliyat topdi.

Vafotlari.

Burhoniddin Margʻinoniy hazratlari hijriy 593-yil (milodiy 1197-yil) Zulhijja oyining 14-kuni seshanbada Samarqandda vafot etdi va shu joyga dafn qilindi.

Hidoya asari haqida.

"Hidoya" fihiy masalalar bayon qilingan kitob boʻlib, 13 asrdan buyon hanafiy mazhabi boʻyicha eng muhim va moʻtabar qoʻllanma sifatida barcha musulmon mamlakatlari madrasalari va Islomiy oliy oʻquv yurtlarida oʻqitilib kelmoqda. Unga 60 dan ortiq sharh va hoshiyalar yozilib, hanafiy mazhabining keng tarqalishi yoʻlida ulkan manba sifatida xizmat qilib kelgan. Shuningdek, bu asarning fors, ingliz va rus tillariga tarjima qilinib, gʻarb olimlari uchun ham mazhabimizni oʻrganuvchilarga ham ahamiyatli manba sifatida qoʻllanilayotgani bizni quvontiradi.

Burhoniddin Margʻinoniy yozgan toʻrt jildli “Hidoya” kitobi hanafiy mazhabi boʻyicha juda muhim va mukammal manba sifatida 55 dan ortiq kitob, yuzlab bob-u, fasllardan iborat boʻlib, meros huquqidan tashqari, Islom fiqhining boshqa barcha sohalarini qamrab oladi.

Burhoniddin Margʻinoniy meros huquqini oʻz kitobiga kiritmaganining sababi shundaki, imom Aʼzam Abu Hanifa meros muammolarini bir mustaqil fan sifatida fiqh ilmidan ajratgan va uni “Faroiz” ilmi deb atagan.

“Hidoya”ning birinchi jildi tahorat va amaliy ibodatlar (namoz, roʻza, zakot va hajga), ikkinchi jildi oila masalalari (nikoh, taloq kabi), qul muomalalari, had va jazolar, haq-huquq meʼyorlari, shirkatchilik, jinoyat turlari, jarohatlar, vaqf kabi masalalarga, uchinchi jildi muomalalar va qozilik masalalariga, toʻrtinchi jild esa, , jinoyat turlari, guvohlik va boshqa koʻplab mavzularga bagʻishlangan.

Burhoniddin Margʻinoniyning shoh asari “Hidoya” eng moʻtabar darslik sifatida sakkiz asrdan buyon butun islom dunyosi, ayniqsa, Markaziy Osiyo mamlakatlari, Hind yarim oroli, Turkiya va koʻplab Arab mamlakatlari uchun eng daqiq va ishonarli manbalardan biri vazifasini oʻtab kelmoqda.

“Hidoya” Misr Arab Respublikasidagi eng qadimiy dorulfunun “Al-Azhar”, Afgʻoniston Islom dorulfununi, Hindiston Aligarh universiteti, “Deoband” dorululumi, boshqa Islom mamlakatlari oliy oʻquv yurtlarining oʻquv dasturlariga kiritilgan. Bu buyuk kitob qonun tuzish tizimini rivojlantirish uchun asosiy manbalardan biri sifatida qoʻllanib kelmoqda. Afgʻoniston va Hind yarim orolida Kanz va Quduriy kitoblaridan keyin “Al-Hidoya”ni yetuk ustozidan oʻqib tamomlamagan tolib, haqiqiy faqih hisoblanmaydi.

“Hidoya” Sharqiy Hindiston shirkati tasarrufidagi Bengaliya viloyati mahkamalari uchun 1190/1776-yil Gʻulom Yahyo tomonidan fors tiliga tarjima qilingan. Ushbu tarjima 1221/1807 yili Kalkutta shahrida chop etilgan. Ajablanarlisi shundaki, bu asar birinchi marta arab yoki fors tilida emas, balki Charls Hamelton tarjimasi asosida ingliz tilida 1791 yili Londonda nashr etilgan. Ushbu 4 jildli tarjima juda qimmat va noyob boʻlgani uchun 1870 yil S.G. Gariyning nazorati ostida yangidan yaxlit holida bir jildda chop etilgan. Oxirgi marta inglizcha tarjimasi 1982 yili Lahorda bosmadan chiqqan. N.I. Grodekov “Hidoya”ni inglizcha tarjimasidan rus tiliga oʻgʻirgan va mazkur tarjima 1893 yilda Toshkentda nashr qilingan.

Shukurlar boʻlsinkim, oxirgi yillarda oʻzimizning ustozlar tomonidan ham bu asarning arabchadan oʻzbek tiliga oʻgirilgan nashrlari chop qilindi. Bundan tashqari boshqa ulugʻ bobokalonlarimizning ham asarlari oʻzbek tiliga tarjima qilinib, yangi nashrlarda kitob shaklida yurtdoshlarimizga taqdim qilinmoqda. Bu esa yurtimizda ajdodlarimizning ilmiy-maʼnaviy meʼroslariga boʻlgan eʼtibor qay darajada yuksak ekanligidan dalolat beradi.